

De Steenuil in Mythe en Legende

Vogels spelen een belangrijke rol in het volksgeloof, in mythen en legenden en in de magie. Uilen vormen daar geen uitzondering op. Doorheen de geschiedenis en over alle culturen heen hebben mensen altijd met fascinatie en vrees naar uilen gekeken. Er zijn weinig andere dieren waarover zoveel verschillende en vooral tegenstrijdige meningen bestaan. Uilen werden enerzijds gevreesd en anderzijds vereerd, veracht en bewonderd, beschouwd als wijs maar ook als dom en stom. Zij werden in verband gebracht met hekserij en met geneeskunde, met het weer, met geboorte en dood.

Geoorde uilen, bij ons de ransuil, waren gevreesd bij het volk van het platteland. Deze uilen werden in verband gebracht met de "gehoornde maan". De maan die over haar hoogtepunt, volle maan, heen was, lijkt in de eerste dagen nadien op een uilenkop met horentjes. Dit werd vaak als een slecht voorteken opgevat. De dagen na volle maan werden gekenmerkt door negatieve en afbrekende krachten.

Het steenuiltje is zoals andere uilen een vogel van de schemering en de nacht. Ook de gele ogen van de steenuil weerspiegelen de maan. Hierdoor genoot de steenuil bijzondere verering in het oude Griekenland. De Latijnse naam van de steenuil is *Athena Noctua* (Nachtelijke Athena). Hij is genoemd naar de Griekse godin Athena.

Op een dag kreeg de oppergod Zeus barstende hoofdpijn. De hoofdpijn was zo hevig dat hij Hephaistos, de (goud)smid van de goden, ontbood om met een wig en een hamer zijn schedel te splijten en om

te zien wat de oorzaak van die pijn was. Na enige aarzeling deed Hephaistos wat hem gevraagd werd en uit de opengespleten schedel van Zeus kwam een wonderschone jonkvrouw, in volle wapenuitrusting, te voorschijn, de godin Pallas Athena. Geboren uit het hoofd van Zeus werd zij de godin van de wijsheid en de intelligentie.

Zoals in veel oude culturen kon een god of een godin verschillende gestalten aannemen. Een van de gestalten van de godin Athena, de gestalte die een uiting was van haar wijsheid, was haar verschijning als *Athena Glaukopis* (de uil-ogige Athena). In die gestalte werd zij afgebeeld met een van haar kenmerkende attributen, de steenuil. De naam *Athena Noctua* (Nachtelijke Athene) grijpt terug op de functie die de steenuil als metgezel van Pallas Athena in de Griekse mythologie had. Elke avond vertrok de steenuil voor Pallas Athena - godin van de wijsheid - en vloog rond de wereld. Met zijn heldere, maangele ogen speurde hij de wereld af en keerde terug met alle nieuws en nieuwtjes van de vorige dag, en informeerde de godin. Er was voor haar geen betere en snellere manier om informatie te verzamelen. Zo kwam de godin van de wijsheid alles te weten wat er te weten viel. Op die manier werd de steenuil haar symbool en vertegenwoordigde hij haar wijsheid.

Pallas Athena

Athena met steenuil

De steenuil gold in het oude Athene als de heilige beschermeling van de godin die, op haar beurt, de beschermvrouwe van de stad Athene was. Het was een beschermde vogel die, als bewaker van de burcht van Athene, in grote aantallen broedde op de Akropolis.

Als symbool van de godin Pallas Athena gold de steenuil als een beschermvogel die de Griekse legers vergezelde in oorlogstijd. Het was eigenlijk alleen in Athene dat uilen, en in het bijzonder steenuilen, als goede voortekens en als tekens van overwinning en succes werden beschouwd. Wanneer een steenuil over de Griekse soldaten vloog voor de veldslag begon, dan gold dit als een teken van overwinning. De steenuil had dan ook meegewerkt aan de schoonste overwinning van de Atheense legers, nl. de slag bij Salamis tegen de Perzen in 480 BCE. Toen de Perzen optrokken naar Athene liet Themistokles, de leider van de Atheners, de stad ontruimen en stuurde de bevolking naar het eiland Salamis. De Perzen plunderden Athene en staken het in brand. Daarna richtten zij zich tegen Salamis. De Griekse schepen echter waren veel kleiner en wendbaarder dan de Perzische. De grote Perzische schepen werden geramd en tot zinken gebracht. De legende

vertelt dat bij Salamis een steenuiltje naar de Attische schepen vloog en zich neerzette op de mast van het vlaggenschip van Themistokles, de admiraal. Dat was voor de Atheners een duidelijk bewijs dat Pallas Athena aan hun zijde meevocht. De troepen geraakten in een overwinningsroes en versloegen de Perzen. Deze overwinning was, na de slag bij Marathon in 490 BCE, de tweede grote overwinning van de Atheners over de Perzen.

In tegenstelling tot deze overwinningen van de Griekse legers, is het volgens de verhalen het geroep van een uil die de nederlaag van het Romeinse leger in de vlakten tussen Tigris en Eufraat, aankondigt.

Het aspect van de wijsheid wordt benadrukt door de grote ogen van de uil. Daarenboven is het de enige vogel die je recht aankijkt, strak in je gezicht. Hierdoor krijgt hij iets menselijks. Afbeeldingen op vazen en munten uit het oude Griekenland benadrukken altijd deze grote ogen, en vooral op vazen worden die ogen vaak met een stralenkrans omgeven. De afbeelding op de munten maakt van het steenuiltje ook de beschermer van de handel en de nijverheid van de stad Athene. Van op de kruiszijde van die munten hield hij de economische welvaart van de stad Athene in het oog. De steenuiltjes op de Akropolis stelden het zo goed en vermenigvuldigden zich zo sterk dat de Griekse schrijver Aristofanes

Atheense zilveren tetradrachme
5de eeuw BCE

Atheense zilveren tetradrachme
2de eeuw BCE

meldt dat het moeilijk slapen was in die buurt vanwege het lawaai. Ook op de Griekse euromunten vinden we de beeltenis van het steenuiltje terug.

In Perzië gold de steenuil als een ongeluksbrenger en ook in het oude Rome had de uil een onaangename reputatie. In de verhalen die we uit het oude Rome kennen is het echter niet altijd duidelijk over welke uil het precies gaat.

Uilen waren onheilsbrengers. De schrijver Plinius beschouwde uilen als voorboden van de dood. De roep van een uil horen was vaak een teken van een naderende dood. Zo wordt verteld dat de dood van Julius Caesar voorspeld werd door het geroep van een uil. De dood van keizer Augustus, van Commodus Aurelius en van Agrippa werd aangekondigd door een uil die zich op hun woning had neergezet.

Het aankondigen van de dood door uilen komt in zeer verschillende culturen voor. Bij de Kwakiutl stammen, indianenstammen in het Noordwesten van Canada, hoorde een persoon die zou sterven zijn naam roepen door de uil. Bij het Tsimshian volk, Noordwest Canada en Zuid-Alaska, geloofde men dat de uil, die gewoonlijk de helper was van de Sjamaan, de dood bracht bij de persoon waar hij overheen vloog. De uil was er de stille en wijze schakel naar de spirituele wereld.

In het oude Mexico geloofden de Azteken dat de steenuil de boodschapper was van Mictlantecuhli "De Heer van het Land van de Dood". Hij vloog heen en weer tussen het land van de levenden en het land van de doden.

In het volksgeloof in Europa vinden we de uil als doodsbood meermaals terug. In bepaalde streken vertelt men dat een uil komt roepen bij het huis van een zieke, drie dagen voor zijn dood. Als er in dat huis geen zieke is, dan voorspelt hij dat een van de bewoners zal verongelukken. Als een steenuiltje na tien uur 's avonds meermaals om het huis vliegt en zijn roep laat horen, dan is er een sterfgeval in het vooruitzicht.

In Duitsland wordt de roep van de steenuil omschreven als *kiwitt kiwitt* en zou zoveel betekenen als *komm mit komm mit*. In Bretagne klinkt het geroep van een steenuil op de schoorsteen als *coudre coudre*, een teken dat de man binnenkort in zijn doodskleed zal genaaid worden. In ander streken in Frankrijk wordt de uilenroep gehoord als *mours mours*, en wordt dan vertaald als *meurs, meurs*.

Omdat steenuilen wel eens tegen ramen van kamers waar het licht brandt, vliegen - en dat gebeurt ook wanneer er in die kamer een stervende ligt - wordt verteld dat zij de dode komen halen.

Om het onheil dat een uil veroorzaakte af te wenden, werd in Rome vaak een dode uil op de deur genageld. Dit gebruik bleef tot in de 19de eeuw in Engeland bestaan. Daar nagelde men een kerkuil aan de poorten van schuren om onheil en onweer (bliksem) af te wenden. Ook geloofde men in het oude Rome dat heksen zich in de gedaante van een uil te goed deden aan het bloed van kleine kinderen.

Van een Romeinse waarzegger uit de 2de eeuw, een zekere Artemidorus, weten we dat hij verkondigde dat een reiziger die een droom had over een uil, ofwel schipbreuk zou lijden, ofwel onderweg beroofd zou worden.

Later, toen de Romeinen naar analogie met de Grieken, Athena overnamen als hun stadsgodin, maar dan onder de naam Minerva, aanvaardden zij ook het steenuiltje als de gezelschapster van hun godin van de wijsheid. Bij hun veroveringstocht doorheen het grootste deel van Europa, reisden ook de verhalen die aanvankelijk verteld werden over Athene, mee, maar dan in de versie van Minerva. Zo komt het dat in sommige Europese landen de naam van de steenuil afgeleid is van de naam Minerva. In Finland bijvoorbeeld heet de steenuil *Minervanpöllö* en in Zweden *Minervauggla*.

Minerva met steenuil

Uil van Minerva

Oudste uilenbeker uit
Antwerpen, 1548-1549
(© Hugo Maertens)

In de 16de en de 17de eeuw vindt men drinkbekers in de vorm van een uil, de zogenaamde uilenbekers. Het deksel van die bekers had de vorm van een uilenkop. Die bekers werden gebruikt voor een drinkspel, waarbij de bekers, gevuld met wijn, zo snel mogelijk achter elkaar leeggedronken moesten worden. Hoe moeilijker dit ging, hoe groter het plezier was. De drinkers kregen voortdurend "het deksel op de neus". De steenuil, ook wel "piepuil" genoemd, stelde de lokvogel en de grappenmaker voor die tot dronkenschap leidde. Narren en zotskappen voerden vaak een steenuil op hun scepter. In deze context staat de steenuil symbool voor onmatigheid en brasserie. Het gegeven dat de uil de onverteerde resten in de vorm van een braakbal uitbraakt droeg waarschijnlijk ook nog bij aan het beeld van overdaad.

Maar voor alle kwalen is er wel een remedie. Philostratus, een Romeinse redenaar uit de 2de eeuw CE, beweert dat men na het eten van een uilenei afkeer voelt van wijn, zelfs vooraleer men ervan proeft. Hij beweert zelfs dat een kind dat op jonge leeftijd een uilenei te eten krijgt, nooit een dronkaard zal worden. John Swan in zijn *Speculum Mundi* (1635) schrijft: "Als

uileneieren aan een dronkaard worden te eten gegeven, dan zal hij op staande voet verzaken aan zijn geliefkoosde drank". In de Gironde (Frankrijk) genas men personen die aan de drank verslaafd waren, met een omelet van vijf, negen of dertien eieren. In het Luikse deed men dat ook maar daar heeft het aantal eieren geen belang.

Magiërs in de Oudheid schreven delen van uilen en uileneieren voor in verjongingsdrankjes en in liefdeselixirs. Medea, een heks en tovenares uit de Griekse mythologie, gebruikte een toverbrij van vleugels en vlees van uilen om Aeson, de vader van Jason de Argonaut, te verjongen. Bij de Romeinen werden uilen gebruikt bij liefdestoverij en om iemand te beheksen. De middeleeuwse farmacopee (officieel handboek met voorschriften voor de bereiding van geneesmiddelen) vermeldt dat als men het hart van een uil op de linkerborst van een slapende jonge vrouw legt, zij al haar geheimen zal vertellen. In Algerije plaatst men het rechter oog van een uil in de hand van een slapende vrouw om hetzelfde resultaat te bereiken.

Strijders die een uilenhart bij zich dragen, verdapperen voor de strijd en kennen geen angst.

In bepaalde streken beschermen uilenpoten tegen slangenbeten. Elders zijn uileneieren een remedie tegen epilepsie wanneer men ze in de soep eet bij afnemende maan. In Yorkshire is de uil een uitstekend middel tegen kinkhoest, omdat hij zoveel krast en hoest zonder zichzelf schade toe te brengen. Daar ook helpt het eten van een gezouten steenuil tegen jicht. In Engeland geloofde men dat verbrande en verpoederde uileneieren het gezichtsvermogen verbeteren. Uilenhersen met ganzenvet vermengd zouden een goede wondhelende zalf zijn, en met salpeter vermengd zouden ze een goed middel zijn tegen schurft, etc...

In verschillende streken in West-Europa leidt men uit de roep van een uil af of een vrouw zwanger is of niet, ofwel leidt men uit de roep af welk geslacht het te verwachten kindje zal hebben. Als in Zwitserland een steenuil roept vlak bij het huis van een zwangere vrouw, dan kondigt dit een meisje aan. Als het een bosuil is dan wordt het een jongen. In Frankrijk is de roep van een steenuil bij een huis op klaarlichte dag een aankondiging dat het meisje of de vrouw in dat huis zwanger is. Wanneer men in Engeland wilde weten wat het toekomstige kindje zou zijn, dan hield men het oog van een gedode uil, dat negen dagen in de azijn gelegen had, voor een brandende kaars.

Uilen werden altijd beschouwd als vertrouwelingen van de heksen. Ofwel droegen ze de heksen op hun geruisloze vleugels naar hun geheime afspraken, ofwel behoorden ze tot de ingrediënten van een of ander toverbrouwsel. De romeinse heks Canidia gebruikte in kikkerbloed gedompelde veren en eieren van uilen voor haar toverwerk.

In veel verhalen vermomt de duivel zich ook in de gestalte van een uil. Echter, in deze verhalen gaat het altijd om grote uilen, dus geen steenuiltjes.

Antoon Ternier.
Oerenstraat 1
B-8690 Alveringem

Bibliografie

Armstrong, G. *The folklore of the birds*. New York, 1970; Beersma, P. & W. & van den Burg, A. *Steenuilen*. Zutphen, 2007; Boussauw, J. *Vogels in volksgeloof, magie en mythologie*. Baarn, 2005; Browne, V., Magnuson, D. & Warren, V. *Animal Lore & Legend: Owl*. Scholastic, 1995; Knowling, P. *A Wisdom of Owls*. 1998; Mebs, T & Scherzinger, W. *Uilen van Europa*. Baarn, 2004; Savage, S. *Dieren om ons heen: uil*. Etten-Leur, 2006; Weinstein, K. *The Owl In Art Myth & Legend*. 1990; Verschillende websites.